

Kálmán C. György

Hideg-meleg

Gaborják Ádám: Megtalált helyed. Nem regény. Kritikák és tanulmányok két esszé között. Budapest, Pluralica FISZ, 2013, 240 o., 2400 Ft.

Amikor azt mondjuk valakiről: „kapott hideget-meleget”, azt úgy szoktuk érteni: sokféle, de főként negatív vélemény hangzott el róla; voltaképpen: leszidták, csupa rosszat mondtak róla. A „hideg” is, a „meleg” is, ilyenkor egyazon dolognak, az elmarasztalásnak különféle módozatait vagy árnyalatait jelenti.

Gaborják Ádám könyvéről kívánok most „hideget-meleget” mondani, csak hogy a kifejezésnek egy más értelmében: lesz benne egy kis hideg – vagyis némi fenntartások, aggodalmak; de főleg meleg – elismerés, gratuláció. Szándékom szerint a végeredmény mégsem lesz nem langyos.

Kezdjük a hideggel. Ha csak a könyv tartalomjegyzékét nézzük, lenne ok bosszúságra. Kritikagyűjteményekre természetesen szükség van, de többnyire olyan szerzőktől vesszük szívesen, akik mögött nemcsak mennyiségileg, de hatásában is jelentős kritikai munkásság áll. Ha valaki *első* kötetként eddigi (nem hosszú) életművéből csak a műbírálatokat gyűjti össze (jó, a kötet nyitó- és záródarabja egy-egy rövid esszé), akkor erős lehet a gyanúnk, hogy alkalmi, nagy nehezen összekapart, a könyvpublikáció kényszere alatt született munkával lesz dolgunk. Még valamiféle nagyképűséget is láthatunk benne: íme, itt az „opus mínusz egy” (ahogyan Kroó tanár úr, a zenetörténész fogalmazott egyszer), valaki azzal a melléktermékkel, semmilyen értelemben nem fontos munkával dicsekszik, amit mások az asztalfiókba süllyesztenének.

A kritika amúgy is igen kényes műfaj: abban a pillanatban, amikor napvilágot lát, nagy jelentősége lehet; aztán sokáig (vagy talán örökre) elsüllyed, érdekességét veszíti, legfeljebb a szerző (vagy a megbírált) tartja meg emlékezetében. Ebbe bele kell törődni, ez az irodalom-rendszer működésének normális menete. Vannak esetek, amikor aztán a régi (és annak idején efemernek, mulandónak tetsző) írások ilyen vagy olyan okból előkerülnek, érdekessé válnak, új életet kezdenek élni – s ez nem is feltétlenül valamiféle inherens minőségen, hanem az adott hely és idő kontextusán múlik. Erre azonban kockázatos kötetet alapozni (márpedig a könyvbéli megjelenés részint presztízsét, részint hozzáférhetőségét tekintve még most is előnyben van a folyóirat- vagy online-publikációval szemben); ez önmagában nem hosszabbítja meg az írás élettartamát, és nem is feltétlenül segíti elő az újrafelfedezést.

Még egy probléma a fentiekhez – nem mindegy, hogy miről, milyen szövegekről szólnak az írások. Olyanokról-e, amelyek mindenképpen és hosszabb távon érdemesek a figyelemre? Régi vagy kortárs klasszikusokról? Vagy biztos számíthat-e erre legalább a mai olvasó? Esetleg olyanokról, amelyekkel foglalkozni a kritikusnak napi feladat, kötelesség, anélkül, hogy el kellene köteleződnie amellett, hogy ezeket valamilyen mérce szerinti magas polcra tegye? Hiszen ez is hozzá tartozik a kritikus munkához. Ennek a kötetnek a tartalomjegyzékébe belepillantva nemcsak nagy és máris kanonizálódott neveket látunk; vannak kevésbé ismert (ha nem is mindig nagyon fiatal) szerzők, így még inkább zavarba ejtő a könyv összeállítása.

Összefoglalva tehát: Gaborják vállalkozása (hogy első kötetként kritikagyűjteményt tesz közzé) kockázatos és kétes. Legalábbis amíg csak a tartalomjegyzékét nézzük. A következőkben három olyan tényezőt sorolok fel, amelyek nemcsak helyreteszik ezt a (felületes) előzetes aggodalmaskodást, de megmutatják, miért volt mégis értelme és indokoltsága ilyen könyvet összeállítani; hogy miért fontos és értékes munka ez mégis.

(Mielőtt a három „ellensúlyra” rátérnék, említek még egyet: megeshetne, hogy a kötet valamiféle iskola, irányzat, csoportosulás képviselőjeként jelenik meg, hogy az a célja (akár kritikák egybegyűjtésével), hogy hírt adjon valamely kritikus vagy tudományos csoportosulásról – ez is indokolná, esetleg kiemelkedővé is tehetne egy efféle művet. De erről nincs szó. Mint majd szólok róla, Gaborják intellektuális háttere (ezt a szerző maga is jelzi) világosan körülhatárolható, de érezhetően nem célja a reprezentáció: nem akar irányt mutatni, erre a háttérre nyomatékkal felhívni a figyelmet.)

Az első a kötet maga. Megvallom, ilyen szép kötetet régen láttam. Minden elemében, hogy úgy mondjam, „ki van találva”: a betűlípustól a könyv formátumán át a tükörig (hogy a sok ismeretlen tipográfiai kategóriát ne is soroljam), de főleg: az *illusztrációk* visznek óriási szerepet. Minden lapon legalább egy kép van: olykor csak a lábjegyzetek szerzői (vagy a hivatkozott mű címlapja), máskor a szöveghez közvetlenül vagy áttételesen kapcsolódó képek. Már az is nagy izgalom, hogy kitaláljuk: miféle viszony áll fenn szöveg és kép között: valóságos illusztráció-e, ironikus ellenpont vagy hangulaterősítő elem. Szerző és szerkesztő lubickolhatott a kivitelezés örömeiben: hogyan tudja orientálni, elgondolkodtatni, továbbblendíteni az olvasót, hogyan lehet a szöveget úgy kiegészíteni, hogy ne *mondjon* túl erőszakosan löbbit, mint ami olvasható, mégis *mutasson* mellé valamit, ami szituálja és kiegészíti a verbális közlést. És persze örületes munka is lehetett kiválogatni és elhelyezni a rengeteg fotót, kerülni az egyhangúságot, atmoszférát teremteni, és mindezt nyomdailag-tipográfiaiilag-vizuálisan szépen megoldani. Nem akarnék túlzásokba esni, de ez valami egészen új műfajnak látszik: az illusztrációk, hozzáadott vizuális elemek nélkül érthetetlen szövegek a *szépirodalomban* régóta ismertek ámde a *kritikában* én legalábbis most találkozom vele először.

A második elem, amittől mégiscsak több ez a kötet, mint egy szokványos kritikagyűjtemény, a szerkezet és a szövegek minősége. A szerkezet azért, mert nem véletlenszerűen vagy időrendben sorakoznak egymás után az írások, hanem a kezdő- és a záróesszé között – három fejezetben: az első („Emléktér”) olyan szövegeket tesz egymás mellé, amelyek valahogyan a teret (és az emlékezést) helyezik a középpontba, hat kortárs magyar íróról szóló műbírálólatban; a második („Médiumok”) gyakran előkerülő melléktémája (az öt könyv kritikájában) a közeg: a verbalitáson kívül a vizualitás és a film; a harmadik pedig („Testkultúra”) három írásban minduntalan visszatér a szöveg és test kapcsolatára. Vagyis: átgondolt és megtervezett architektúrája van Gaborják gyűjteményének, ráadásul olyan hívószavak köré épül, amelyek mind fontos témái a jelenkori irodalmi reflexiónak. Ami magukat a bírálatokat illeti: noha változó terjedelműek és igényűek, még színvonaluk sem egyenletes, mindegyik *műgonddal* megírt, elmélyült munka. Van, amelyikhez nincs lábjegyzet – van, amelyik igazi tudományos munka: de nem ezen múlik, hanem hogy Gaborják sosem beszél e levegőbe, hanem közel hajol a szöveghez, idéz és elemez, szövegösszefüggéseket keres és messzire kitekint: olyan módon élvezi a boncolgatást és az asszociációt, hogy olvasójának is kedvet csinál a szoros és ugyanakkor szabad olvasáshoz. Le sem tagadhatná – nem is akarja, a könyv utolsó lapján még köszönetet is mond – a szegedi indíttatást: az a remek irodalomtudományi műhely, amely például Fogarasi György, Szilasi László vagy Müllner András nevével fémjelez, ezen a szövegközelí és ezt mégis humorral, játékosággal oldó, a populárisnak kikiáltott művészet felé nyitott, de komoly filológiai vértettségű írásmódon rajta hagyta (jótékony) nyomát.

Harmadszor – lehet, hogy felül kell vizsgálni az előítéleteinket. Hagyomány, hogy a novellistákon számonkérjük a „nagy regényt”, esszéistákon az „átfogó, nagy értekezést” – még jó, hogy a lírikusok megússzák. Ugyan, miért kellene annak, aki remek kritikákat és

tanulmányokat ír, monográfiával vagy nagyszabású irodalomtörténeti munkával előrukkolnia? Ez nem tehetség, még csak nem is kitartás és alaposság kérdése egyszerűen az érdeklődésé. Számos olyan kiváló kritikus van és volt, akiket nem érdekelnek az összefoglaló, terjedelmes vállalkozások, nincs olyan mondanivalójuk, ami efféle formát követelne meg – miért várnánk ezt el? És vannak remek tanulmánykötetek (olyanok is, amelyeknek komoly hatásuk van, vagy amelyekből egy-két darab lett nagy jelentőségű) – Gaborjáké is ilyen; miért gondolnánk az – beleragadva a hagyományos várakozásokba –, hogy ez kevés volna, hogy mással kell nyitni egy ígéretes pályát? Egy locsifecsi – de jó hosszú – „igazi” könyv semmivel sem ér többet, mint jól megírt és gondosan válogatott írások gyűjteménye.

Ha tehát valaki (mint kezdetben e sorok írója is) kezdetben idegenkedne a fiatal szerző kritikagyűjteményétől, azt javaslom, tegye félre fenntartásait. A hűvös távolságtartást, ha kézbe veszi a kötetet, hamar elfelejtheti. Belemelegszik.